

skih berilih za Slovence, kot na primer *Stari Vujadin*, in da je urednik zato ni znova uvrstil v knjigo. Ker verjetno ne bo dalj časa posebne izdaje hrvatskih in srbskih ljudskih balad v slovenščini, je avtor izbral tudi *Hasanaginico* kot eno najlepših epskih pesmi z močnimi lirskimi situacijami in z učinkovito dramatsko poanto. V splošnem lahko rečemo, da je kljub majhnemu številu pesmi izbor v omejenem okviru možnosti kvaliteten.

Urednik je objavil hrvatskosrbske tekste ljudskih pesmi z akcentuacijo, da bi jih slovenski bralci čim pristneje doživljali. Čeprav je danes štokavščina v marsičem razvila nove nianse, je avtor pravilno ravnal, da je označil tipično vukovski akcent in s tem ustvaril pravo ritmično atmosfero ljudske pesmi.

Za boljše razumevanje je avtor dodal kratek pregled glavnih karakteristik in problemov srbske in hrvatske ljudske epike. Prikazal je zgodovinska poročila o ljudski poeziji, vpliv ljudske na umetno poezijo. Govoril je o nastanku, življenju in vlogi ljudske epike in njenem odmevu v tujih literaturah, potem o motivih, pesnikih in pevcih, o bugaršticah in deseterskih pesmih, o jeziku in stilu ter o ljudskih glasbilih. Dodal je tudi najvažnejše vire in literaturo o predmetu, obsežne opombe ob posameznih pesmih in na koncu slovarček neznanih besed, večinoma turških. Razen tega knjigo poživljajo likovne priloge Vlaha Bukovca, Ivana Meštrovića in risbe Saše Horvata.

Ceprav knjiga nima predvsem znanstvenega namena in je avtor prikazal v glavnem najnovejše dosežke proučevanj ljudske epike v strnjeni obliki, je vendar pri nekaterih problemih (o starosti deseterskih pesmi in bugarštic) nastopil z lastnimi pogledi in razlagami. Dobro bi bilo, če bi bil med literaturo o predmetu navedel tudi nekaj najnovejših člankov o važnih problemih ljudske poezije Maje Bošković-Stulli, ki so izšli v *Pogledih, Umjetnosti riječi* in v zborniku *Rad kongresa folklorista Jugoslavije* (1959).

Posebej bi bilo potrebno pohvaliti avtorja knjige, da je izbrane tekste kontroliral z originalnimi Vukovimi teksti, zato ni napak, kot so v nekaterih novejših antologijah (Đurić, Čubelić). Pomembno je tudi, da je avtor v svojem izboru zajel ljudske pesmi od najstarejšega časa do NOB, ne pa do prve svetovne vojne, kot je že navada pri nekaterih antologijah, katerih izbor temelji v glavnem na Vuku.

Svoj namen, da solidno ilustrira in popularizira srbsko in hrvatsko liriko na slovenskem področju, bo knjiga v glavnem dobro in koristno izpolnila. *Emil Stampar*

MEŠKOVO IZBRANO DELO I—IV

Ksaver Meško spada med najstarejše živeče slovenske pisatelje, saj je bil sodobnik naše moderne. Njegovo delo je obsežno in komaj pregledno, še teže se je dotipati do njegove slovstvene podobe. Zdi se, da sta se v njegovi naravi že od vsega začetka prepletala realist in romantik, epik in lirik. O tem me prepričuje že to, da vzporedno s prozo pri njem poteka domala ves čas tudi poezija, čeprav konvencionalna in šibka. Prav tako pa je jasno, da so bili Meškovi začetki v prozi *realistični, celó naturalistični*; pobude zanje je dobival od otroških let dalje v *kmečki zemlji* in ljudeh, kot živahen študent pa se je precéj seznanil tudi z življenjem *malomeščanstva*. In tako je napisal iz opazovanj in doživetij v Ptuju, Celju in Ormožu roman z naturalistično snovjo ter vrsto realističnih novel in podob iz Slovenskih goric, predvsem domačih Ključarovec, a tudi navedenih štajerskih mest (Kam plovemo? 1897, Slike in povesti 1898, 1899). Meškov naturalizem in realizem seveda nista ne idejno, ne umetniško popolna: roman ne sloni na miljejski teoriji, ampak nakazuje idealistično rešitev; novele so neredko psihično šibko motivirane in imajo fantastično romantično razsnovo. Nedvomno pa je mladi pisatelj dokazal dar za epsko oblikovanje in stvarno opazovanje življenja; potreboval bi takrat dobrega slovstvenega mentorja, ki bi ga privedel v doslednejši realizem.

Toda v Meškovem življenju in ustvarjanju je prišlo do usodne prelomnice, ko se je predvsem na ljubo domačim odločil za duhovniški poklic, kar je povzročilo v njem za dolga leta razboljenost in nemir; ta notranja razboljenost je raznela v njem *romantični del* njegove narave, ga silila venomer k *osebni izpovedi* in mu zanj nudila obliko lirske črtice, ki je bila tedaj v zraku. V tej fazi svojega ustvarjanja je Meško izpovedoval eterično erotiko, življenjsko melanholijo, sočutje z zgubljenimi in trpečimi ter končno našel spokojnost v religiji (Ob tihih večerih 1904, Mir božji 1906). Prišel je do tiste svoje podobe, po kateri ga predvsem pozna naša

javnost, dasi ni njegova končna in najboljša, do podobe otožnega in blagega samotarja z mehkim in uspravajočim slogom, ki pa je pogosto tudi osladen, preobložen in utrujajoč.

Odločitev za duhovniški stan je za Meška pomenila zavestno žrtev, z njo se je za vedno odpovedal osebnim srečim in se posvetil delu za sočloveka in domovino. Dandanes, v dobi praktičnih ljudi in osebnega uživanja, se marsikomu zdi tak idealizem neverjeten in ocenjuje tudi Meškov roman o *domovini* (Na Poljani 1907) kot nepristno sentimentalnost. V resnici pa je to njegovo osrednje delo, poveljučujoče odrešilno moč medsebojne ljubezni in dela za skupnost, neponarejen in popoln izraz takratnega Meška, ki je že desetletje deloval na narodnostno ogroženem Koroškem in svojo zvestobo do domovine kasneje nekajkrat potrdil tudi s trpljenjem. Seveda je tudi v tem romanu nekaj napak, zlasti shematičnost v kompoziciji in vzgojna meditativnost, kljub temu je človeško in umetniško pomemben. Šibkejši sta odrski deli z domovinsko tematiko (Na smrt obsojeni 1908, Mati 1914), predvsem zaradi nedramatske statičnosti in abstraktne alegoričnosti, čeprav prva dokumentarično zvesto prikazuje takratne gospodarske in politične razmere na Koroškem.

Malo kasneje se je pisatelj ukvarjal s štajersko krajevno zgodovino in napisal med drugim uspelo povest o kugi v Ptujju (Črna smrt 1911), nato pa se je vrnil k novelam in podobam iz *kmečkega življenja* (Slike 1918, izšle s štiriletno zamudo zaradi razpusta SM) in po vojni napisal grozljivo razgibano dramo iz gruntarskega okolja (Pri Hrastovih 1921). Zanimivo: ko je izpovedal osebno bolečino in prikazal ogroženost domovine, se je vrnil k svojim starim, *realistično in celó naturalistično* obdelanim temam s štajerskega in koroškega podeželja. Hkrati z epsko pa je gojil ves čas tudi lirsko prozo in v obliki črtic pisal svetniške legende (lepe so o asiškem ubožcu 1917), avtobiografske odlomke in stvari za mladino; pred drugo vojno se je ponovno ukvarjal z dramo (uspel misterij Henrik, gobavi vitez).

Takšna je bila razvoja pot njegovega ustvarjanja, tako se je spreminjala in dopolnjevala njegova duševna podoba. Mnogo je v njegovih spisih življenjsko medlega in pretiranega, stilno neenotnega in estetsko šibkega. Ustvaril pa je tudi vrsto pomembnih del, zlasti Ob tihih večerih (skoraj v celoti), Na Poljani, Črna smrt in Pri Hrastovih ter nekatere novele in podobe iz kmečkega in meščanskega življenja. S kakim Cankarjem, kateremu je pogosto sledil v slogu, mestoma tudi v motivih, dasi sta si bila idejno v marsičem nasprotna, se seveda ne more meriti; kljub temu ga bo slovstvena zgodovina vedno štela med njegove vidnejše in pomembnejše sodobnike. Zaradi svoje značilne, skoraj ženske čustvenosti ima in je zlasti nekdam imel svojo publiko, prav tako pa tudi slovstvene nasprotnike; oboji pa morajo priznavati njegove nesporne človeške odlike. Občudovanja vredna sta njegov življenjski pogum in širina v mlajših letih, ki je odkrito, tudi s pravim imenom, izpovedoval svoja ljubezenska čustva in sodeloval tudi pri naprednih revijah in nevtralnih založbah (Zvon, Matica), ker je kot panonski Slovenec odklanjal kranjsko strankarstvo. Še bolj pa dvigajo njegovo človeško ceno zvestoba in žrtve domovini, ko so ga med obema vojnama, med drugo kot skoraj 70-letnega starčka, vlačili po ječah in mu stregli po življenju volkswehrovci in gestapovci. Zato je prav, da se je Mohorjeva družba, pri kateri je objavil precj svojih stvari, odločila počastiti pisateljevo 80-letnico z izdajo njegovega izbranega dela.¹

Kot pojasnjuje uvod k opombam v prvi knjigi, je *izdaja* namenjena hkrati beročemu občinstvu in slovstveni znanosti. Kombinacija obeh vidikov je pri založniških možnostih malega naroda skoraj nujna, tudi kadar gre za največja literarna imena. Zato ima naša izdaja poleg podatkov, ki bodo zanimali zgolj strokovnjaka, tudi izčrpne opombe, potrebne slehernemu bralcu. Glede na širšo publiko bralcev in neenakomerno kvaliteto Meškovih spisov je bil nujen tudi *izbor*, ne objava celotnega dela. Izbral je urednik z znanjem in okusom, res najboljše in najznačilnejše; le nekatere izmed izbranih stvari se mi zde šibkejše (Zaradi mačke, Sreča, Božična romanca, Legenda o deklici..., Dve zgodbi o lilijah). Izbranih stvari ni razvrstil v posamezne knjige kronološko, to bi vedlo samo v nepreglednost, ampak tematično; motivika v štirih knjigah organsko prehaja iz objektivnega sveta vse bolj v pisateljev subjektivni svet. Edino stvari za peto knjigo so predvidene z oblikovnega vidika, saj bo obsegala drame z najrazličnejšo tematiko. Tej zadnji knjigi Izbranega dela bo urednik dodal svojo študijo o pisatelju, ki je tudi potrebna; Ovnova študija (1934), napisana sicer skrbno in dovolj zanesljivo, je namreč prav v zaključni oznaki zanesenjaška in nejasna.

¹ Ksaver Meško, *Izbrano delo I—IV*. Uredil in opombe napisal Viktor Smolej. Opremil Ivan Pengov. Založila Mohorjeva družba v Celju. 1954—1959.

Leposlovnega besedila urednik ni nikjer bistveno spreminjal, pač pa ga je mnogokje znatno predelal pisatelj sam, nezadovoljen s prvotnim. Zanimivo je, da avtorjeve spremembe, v glavnem novejšega datuma, teže po mirnejšem in naravnejšem slogu, bolj strnjeni, epski kompoziciji ter večji objektivnosti in realizmu v prikazovanju življenja. Poudariti pa je treba, da je v študijske namene zgolj to novo besedilo nerabno in da bo znanstvenik mogel zasledovati Meškovo tematično-idejni in oblikovno-izrazni razvoj le po prvotnih tekstih. Novela Ciril Zavozel na primer je danes tako zelo predelana, da v njej ni več mogoče spoznati miljejskega in dednostnega determinizma ter njene notranje zveze z naturalizmom, ki je tu doslednejši kakor v romanu Kam plovemo?

Urednikove opombe za vsak spis posebej izčrpno in pregledno navajajo podatke o objavah, govore o nastajanju dela, obravnavajo spremembe v tekstu, opozarjajo na isti motiv v drugih avtorjevih spisih, dajejo pojasnila o stvarnem ozadju, slikajo vsakokratno pisateljevo življenjsko občutje, ponazarjajo časovne razmere, odkrivajo osebe modele, določajo prizorišče ter razlagajo manj znane pojme in besede. Meško je še danes na glasu kot subjektiven neoromantičen ustvarjalec, ki je snoval domala le iz čustev in fantazije; te opombe pa ga postavljajo v precej drugačno luč, kažejo na *realistične elemente* v njegovih delih, na pisateljevo povezanost z zemljo in človekom rodnih Slovenskih goric, na doživljanje štajerskega mesta, njegovega erosa in zgodovine, na vključenost v narodnostne boje ogrožene Koroške. Marsikaj je o tem konkretnem ozadju Meškovih del po pisateljevem pripovedovanju napisal že Oven, toda Smolej je te stvari še znatno razširil in poglobil. S temi opombami je za našo slovstveno zgodovino pri Mešku opravil tisto nalogo, ki jo je pri Cankarjevi Merhar, le da je bilo pri Cankarju socialnem pisatelju odkrivanje stvarnega ozadja še neprijetno bolj nujno in pomembno. Ilustrativna vrednost Smolejevih opomb je očitna zlasti ob večjih delih, kot sta roman Na Poljani in povest Črna smrt, ter ob avtobiografskih spisih v četrti knjigi. Roman na primer je tako nazorno postavil v koroške razmere v začetku našega stoletja, v Meškove kraje in med znane mu osebe ter tako jasno osvetlil značaje in približal idejo dela, da Poljana zaživi pred nami v vsej konkretnosti in problematiki.

K posameznim urednikovim pojasnilom v opombah tudi skrben poznavalec Meškovega dela ne bo imel kaj prida dodati. Pri romanu Na Poljani bi ob pisateljevem negodovanju zoper povečevanje vagabundstva v naši literaturi kazalo pojasniti, da je naperjeno zoper Cankarja; sorodno polemičen proticankarjski značaj kakor zgubljeni Tratnikov študent Vendelin ima tudi lik slikarja brezdodominceva Milana v Meškovi drami Mati. Ob črtici Koroški prazniki v četrti knjigi pa bi bilo dobro pripomniti, da je koroški ljudski običaj, ko imoviti kmetje na vernih duš dan delé med siromake pred cerkvijo hlebčke, da bi z miloščino odkupili svojih rajnih in svoje duše posmrtnega trpljenja, leposlovno učinkovito porabil in opisal v začetku Jamnice Prežih; Meško je običaj spoznal pri Št. Danijelu, Jamnica pa se godi v Kotljah, torej na istem geografskem in etnografskem področju. — Na splošno pa je treba o Smolejevih opombah reči, da so popolne in natančne, včasih že kar preveč. Tako na koncu vsake knjige navaja bibliografski pregled ocen in poročil ter prevodov tudi za posamezne črtice, ko bi zadostovalo le za večja dela in skupno za zbirke.

Medtem ko prve tri knjige vsebujejo Meškove leposlovne stvari, nekatere dobro znane, druge manj, bodo *avtobiografski spisi* četrte za večino bralcev docela novi, saj so bili doslej raztreseni vsepovsod ali pa še sploh niso bili objavljeni. Pripovedujejo o pisateljevem otroštvu v tedaj patriarhalnih Slovenskih goricah, o njegovih mladosti in študiju v starem Ptujju in nemškutarskem Celju, o Meškovih sodobnikih ali znancih Gregorčiču, Aškercu, Prežihu in drugih, o njegovem doživljanju Koroške, njene pokrajine, ljudi in praznikov, o beljaškem zaporu, begu čez Karavanke pozimi in bridkih občutkih ob plebescitu, o gestapovskih zaporih in četniškem ujetništvu ter končno o srečanju s partizani. Nekateri od teh spisov imajo leposlovno obliko črtic, drugi memoarov, tretji esejev. Urednik jih je tako smiselno razporedil in povezal (in seveda tudi nazorno komentiral), da se bero ne kot posamezni odlomki, ampak kot zaključen avtobiografski roman. Iz njih spoznamo Meškovo duhovno rast, pobude za ustvarjanje, ljubezen do domovine, osebno skromnost in toplo človečnost. Tudi dobršen kos naše kulturne in politične zgodovine nam otipljivo posredujejo. Škoda, da v knjigi ni nobenih slik! Želeli bi videti pisatelja v različnih dobah in v vsakdanjem življenju ter začutiti značilno lepoto njegovih pokrajin okrog Ključarovec, Št. Danijela, Zilje in Sel. Morda jih bomo našli v zadnji knjigi sredi Smolejeve študije?

Joža Mahnič